

VIKTOR KUDEĽKA

SLOVANSKÉ ZDROJE ILYRISMU

Jedním z nejdůležitějších ideologických projevů v jazykově literárním obrození Slovanů byla tzv. *slovanská idea* — představa celku a vzájemnosti slovanské, vznikající z vědomí jazykové příbuznosti a kmenové sounáležitosti. Zvláště výrazně vystupovala slovanská myšlenka do popředí v počátcích obrozeneckého procesu, kdy národnostní útisk a politická roztržičnost Slovanů dosahovaly nejvyšší míry. Zdůrazňování ideové jednoty Slovanů, podřizování národních zájmů obecnějšímu slovanství bylo příznačné pro toto období politické slabosti národně osvobozeneckých hnutí a protifeudálního boje: slovanské uvědomění posilovalo sebevědomí obrozeneckých pracovníků a zároveň pomáhalo překlenout tehdy ještě ne zcela reálné podmínky pro formování novodobých slovanských národů i pro rozvoj jejich písemnictví.

Zvláště dynamický byl tento vývojový proces na slovanském jihu, kde v podmínkách rozvíjejícího se kapitalismu bojovaly o národní svébytnost a existenci tři jihoslovanské národnosti.

Tato stať se soustřeďuje k problematice *ilyrismu*, prvního novodobého literárního a sociálně politického hnutí, které usilovalo o sjednocení všech Charvátů i ostatních Jihoslovanů. Pro literární historiky byla otázka, zdali ilyrismus vznikl z domácích zdrojů, anebo zdali jej vyvolaly v život cizí ideje a myšlenkové proudy, po řadu let otázkou základní, mnohdy přímo jádrem badatelských sporů. Kdežto starší bádání, reprezentované zejména pojetím Murkovým, Šurminovým a Šreplovým, vyvozovalo vznik ilyrského hnutí poněkud jednostranně z vlivů soudobého evropského myšlenkového vývoje, ať už — jako u Murka — byly zdůrazňovány hlavně vlivy západoevropské, nejčastěji německé, anebo — jako u Šrepla — spíše slovanské, prosazovali badatelé z let meziválečných tezi neméně jednostrannou: pokoušeli se vyložit ilyrismus jako záležitost výlučně charvátskou, vznikem i dosahem; přičemž — rovněž jednostranně — vyzvedávali na úkor ostatních charvátských oblastí zásluhu a přínos kajkavského prostředí, tzv. banského (civilního) Charvátska a jeho kulturního centra Záhřebu.¹

¹ Srov. Matija Murko, *Myšlenka jihoslovanského sjednocení v minulosti*. Slovanský přehled 19, 1927, str. 1–12; O *předchůdcích ilyrismu* (sjednocení Jihoslovanů). Nové Atheneum 2, 1921, str. 97–109; Djuro Šurmin, *Hrvatski preporod I–II*. Zagreb

Je zřejmé, že takto chápané genetické výklady ilyrismu pozbyly dnes už svoji vědeckou platnost i aktuálnost. Ani jeden ani druhý nebyl totiž plně práv historické skutečnosti, neboť se pohyboval převážně v oblasti idejí. Po této stránce jako by nebylo mezi obojí koncepcí vskutku zásadního metodologického rozdílu. Také Franjo Fancev, který zastával nejdůsledněji tezi o tzv. ryze domácích kořenech ilyrismu, měl na mysli především ideje, jimž připisoval iniciativní význam; od svých badatelských předchůdců lišil se toliko tím, že ideové kořeny ilyrismu, které oni shledávali v cizině, nalézal vykrytalizované v prostředí domácím — v charvátské literární tradici. Podle Fanceva nebylo zapotřebí, aby se Ilyrové seznamovali s obrozenec-kými idejemi teprve v cizině, zejména za svých studijních pobytů ve Vídni, Stýrském Hradci nebo Pešti, protože tyto ideje žily prý už dávno v charvátské inteligenci. Svoje tvrzení dokládal Fancev materiálem a dokumenty, jak je nalézal zejména od druhé poloviny 18. století v soudobé korespondenci, v zápisech školských knih, v dochovaných učebních osnovách, v protokolárních zápisech ze zkoušek, v rukopisných návrzích reforem charvátského pravopisu atd.²

Jak patrně, nemůžeme považovat Fanceva za skutečného předchůdce dnešního úsilí o nový výklad ilyrismu — ani pokud jde o metodu, ani co do pojetí. Nový výklad, má-li vskutku vystihnout podstatu ilyrické problematiky, bude muset položit mnohem větší důraz na její společenskou podmíněnost. Přitom však nevystačíme s povšechným zjištěním, že v případě ilyrismu šlo o ideologické jevy spjaté s procesem konstituování novodobého charvátského národa; popřípadě o jejich odraz v literatuře. Bude nutno ukázat, jak v rámci těchto obecných zákonitostí ekonomicko-sociálního vývoje probíhal obrozenec-ký proces právě u Charvátů, modifikován a specifikován předchozím dějinným vývojem; jak právě konkrétní historické podmínky vtiskly tomuto procesu některé zvláštní, specifické, neopakovatelné rysy. Tak u Charvátů byla podoba obrozenec-kého procesu do značné míry podmíněna a určena skutečností, že dědictví feudalismu projevilo se tam naprostou územní a politickou roztržštěností jednotlivých oblastí: Dubrovnické republiky, ostatní Dalmácie, Slavonie a banského (civilního) Charvátska. Každá z nich náležela do jiné sféry politického a mocenského vlivu. Jestliže tato skutečnost měla neblahý vliv už na sám proces formování novodobého charvátského národa, komplikujíc mimo jiné též tak závažného činitele, jako bylo vytvoření společného národního trhu, byla zároveň nepochybně vážnou překážkou i při vzniku charvátské literatury, která měla mít rysy i dosah celonárodní.

Předpoklady pro takovýto historicky konkrétní výklad ilyrismu jsou dnes

1903–1904. Tezi o tzv. ryze domácích kořenech ilyrismu zastával nejdůsledněji zá-hřebský profesor Franjo Fancev. Srov. *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohtoni kret*. Hrvatsko kolo 16, 1935; *Hrvatski preporod kao hrvatski obćenarodni pokret*, Hrvatska revija 10, 1936; *Ilirstvo u hrvatskom preporodu*. Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1935–1936, svezak 49, str. 130–157; *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)*. Gradja za povijest književnosti hrvatske 12, 1933.

² Srov. *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda...*, Zagreb 1933. Srov. též *Ilirska antologija*. Književni dokumenti hrvatskog preporoda. Sastavio i uvod napisao Dr. Slavko Ježić, Zagreb 1934.

o to příznivější, že se už s prospěchem můžeme opřít o badatelské výsledky soudobých jihoslovanských historiků a sociologů.³

Máme-li však na mysli ilyrismus jako problém především literární, chceme-li postihnout právě jeho literární problematiku, je nutno soustředit pozornost k trojímu základnímu okruhu otázek: k otázce vytvoření jednotného spisovného jazyka a pravopisu, společných všem Charvátům; dále k otázce vzniku celonárodní charvátské literatury v tomto jazyce, literatury, navazující na ústní lidovou slovesnost; a konečně k otázce slovanství, které bylo jednou ze základních složek ilyrské ideologie. Jakkoli bude v dalších výkladech zdůrazněn především tento poslední problémový okruh, nelze otázku slovanských zdrojů ilyrismu izolovat ani od obou ostatních okruhů; neboť význam a dosah těchto zdrojů může patřičně vystoupit jen v širším kontextu ostatní problematiky.

1

Připomeňme si nejprve výchozí situaci charvátské literatury v druhé polovině 18. století, kdy se v důsledku pronikavých změn hospodářských a společenských začaly objevovat mezi Charváty první náznaky národně obrozenského hnutí. Nepříznivé podmínky vedoucí k politické roztržiténosti jednotlivých charvátských krajů způsobily, že i v 18. století pokračoval vývoj charvátské literatury v několika samostatných a uzavřených oblastech — s různými nářečnými a pravopisy i s vlastními, specifickými problémy. Byly to vskutku čtyři samostatné literatury: jedna v Dubrovniku, šlechtické republice, druhá v ostatní Dalmácii pod benátskou správou, třetí ve Slavonii a jedné části tzv. Vojenské hranice, čtvrtá ve vlastním, tzv. banském (civilním) Charvátsku, jehož přirozeným kulturním centrem byl Záhřeb. Nějaká literární produkce vznikala též v Bosně okupované Turky. Ve všech těchto nářečních a krajových oblastech působili ovšem už dříve jednotlivci, kteří se zajímali o literární činnost i za hranicemi svého kraje, udržovali spojení se spisovateli ostatních částí Charvátska, nebo přímo usilovali o jazykově literární sjednocení. Jejich úsilí však zůstávalo osamoceno a bez viditelnějších úspěchů. O skutečnou literární jednotu se zasloužili teprve Ilyrové.

Vývoj, kterým prošla charvátská literatura v jednotlivých územních oblastech až do poslední čtvrtiny 18. století, kdy v souvislosti s celkovým charakterem hospodářského a společenského procesu došlo k prvním významnějším projevům národního obrození, tzv. hrvatskog Ilirskog preporoda,⁴ ukázal, že ve všech těchto oblastech byla už vytvořena řada předpo-

³ Srov. Rudolf Bičanić, *Hrvatska ekonomika na prijelazu iz feudalizma u kapitalizam I: Doba manufaktura u Hrvatkoj i Slavoniji*, Zagreb 1952, zvl. kap. *Ilirski pokret i kapitalizam*, str. 127—140; Vaso Bogdanov, *Historijska uloga društvenih klasa u rješavanju južnoslovenskog nacionalnog pitanja*. Prilog historiji naše borbe za oslobođenje i ujedinjenje, Sarajevo 1956, zvl. kap. *Klasni sastav nosilaca i glavna obilježja ilirskog pokreta*, str. 26—63; *Likovi i pokreti*, Zagreb 1957; Edvard Kardelj (Sperans), *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, Ljubljana 1957.

⁴ V charvátské kulturní a literární historii se užívá termínu *preporod* ve dvojím významu: jednak k označení renesance, tj. pro období 15. a 16. století (tzv. *humanistični preporod*), jednak pro období první poloviny 19. století (tzv. *ilirski preporod*). Srov. Franjo Fancev, *Ilirstvo u hrvatskom preporodu*. Ljetopis JAZU za godinu 1935—1936, sv. 49, str. 131.

kladů, které toto obrození umožňovaly a na které bylo možno v nových, příznivějších podmínkách úspěšně navázat. Vedle nespočetných pokusů a snah o jednotný spisovný jazyk i pravopis, snah, které vyvrcholily činností Vitezovićovou, šlo tu zejména o zlidovění literární tvorby; k němu nejvíce přispěli Andrija Kačić-Miošić, Matija Reljković i ostatní spisovatelé lidov ýchovného a osvětového proudu. Nema l ý význam pro posílení národního uvědomění měly pak i přetisky a reedice starších historických děl, jakož i nové práce vědecké, vzniklé vesměs v kajkavském prostředí, ať už z oboru archeologie, geografie, historie, jazykozpytu nebo literárních dějin. Je v nich vesměs zdůrazňována velikost a starobylost charvátského národa, ale také jednota a blízkost všech Jihoslovanů.

Povšimněme si nyní blíže literárně folklórních vztahů a symbiózy obou slovesností. Jestliže v českém obrození měla lidové slovesnost význam zásadní, plníc tu funkci generační,⁵ pak na slovanském jihu byla celá obrozenáská literární produkce přímo existenčně závislá na tradicích lidové slovesné tvorby. Vzájemný vztah obou slovesností byl zde za obrození tak těsný a intenzivní, že jej plně nevystihuje ani představa „věleňování“ folklóru do písennictví. Lze dokonce říci, že vlastní jádro obrozenéské literární tvorby, zejména u Charvátů a Srbů, z lidové slovesnosti přímo vyrůstalo a že všechny ostatní literární tendence byly pak uváděny ve vztah k folklóru. Tato symbióza ústní a psané tvorby, na Jihu ještě intenzivnější než jinde u Slovanů, byla dána zvláštností historického a kulturního vývoje na slovanském Balkáně. Rolnické masy, které vytvořily většinu jihoslovanského obyvatelstva, žily tam po staletí pod cizím jařmem, zejména tureckým a benátským, a v neustálých bojích o holou existenci. V izolaci od ostatního kulturního dění byly odkázány jenom na ústní tvorbu v nářečí svého kraje.

Když pak za obrození reformy Vukovy a úsilí záhřebských Ilýrů dovršily proces jazykového sjednocení zavedením nejrozšířenějšího lidového nářečí — ijekavské štokavštiny — jako společného jazyka spisovného (který měl vytlačit a nahradit dosavadní kajkavštinu u Charvátů a slavenosrbštinu v jejích rozmanitých podobách u Srbů), stala se ústní lidová tvorba jihoslovanská, jejíž jádro vzniklo právě v tomto kanonizovaném nářečí štokavském, i první literaturou v ryzím národním jazyce. Vukovy sbírky lidové poezie a prózy (1814, 1815, 1821, 1823—1833) byly pak dokonce první tištěnou slovesností novodobých národů a vzorem pro další literární tvorbu;⁶ vzorem nejenom po stránce jazykové, ale i svou ideovou náplní a poetikou. Ve svém příklonu k lidové tvorbě byli však jihoslovanští spisovatelé posilováni i mezinárodním ohlasem, jakého se jí dostalo od největších literárních autorit té doby: od Dobrovského, Šafaříka, Čelakovského, Puškina,

⁵ Srov. Bedřich Václavěk, *Lidová slovesnost v českém vývoji literárním*. In: *O české písni lidové a zlidovělé*, Praha 1950, str. 271—295. Srov. též Václavkovu studii, která je zárodkem citované práce: *Funkce lidové poezie v českém vývoji literárním*. Kritický měsíčník 2, 1939, str. 349—355.

⁶ Srov. Frank Wollman, *Lidová slovesnost v jazykově literárním obrození Slovanů*, Slavia 25, 1956, str. 559 a násl. Srov. též Wollmanův spis *Slovanství v jazykově literárním obrození u Slovanů*, Praha 1958, zvl. kap. *Úloha ústní lidové slovesnosti*, str. 78—86.

Mickiewicz, ale i od Goetha, Herdera, J. Grimma, Humbolta, W. Scotta, P. Mérimé a dalších.⁷

Jak je zřejmé, byl zájem Ilyrů o lidovou slovesnost spjat už se samou jazykovou existencí jejich literatury. Jestliže se po zralé úvaze rozhodli opustit kajkavštinu a přijmout za spisovný jazyk nářečí štokavské, byla pro ně lidová tvorba slovesná (spolu s odkazem spisovatelů dubrovnícko-dalmatských) vlastně jediným zdrojem a příkladem štokavských jazykových tradic.

Příklon k lidové slovesnosti byl však motivován i základním programovým úsilím ilyrských spisovatelů o zlidověné charvátské literatury, o její nejširší publicitu. A konečně neustále proklamovaná snaha o národní a slovanský charakter této literatury vedla ilyrské spisovatele zase především k příkladu jihoslovanského folklóru, kde tyto národně svébytné, svérázné rysy byly obsaženy nejplněji a nejvýrazněji. Takovými důvody objasňovala motivaci folklorismu v ilyrské literatuře většina jejich představitelů v řadě programových statí: vedle Gaje a Vraze též Ivan Mažuranić, Preradović, Vukotinović a další; někteří Ilyrové, např. Medo Pucić nebo Ognjeslav Utješenić-Ostrožinski se dokonce pokoušeli manifestovat svůj vztah k lidové tvorbě i básnický.⁸

Tato obecně citěná potřeba využít folklórního bohatství jakožto nejspolehlivější opory jazykové, ideové i estetické se nicméně v tvůrčí praxi jednotlivých ilyrských básníků konkretizovala pokaždé jinak, ve shodě s ideově uměleckými intencemi jejich vlastní básnické tvorby, především pak podle ideově uměleckého záměru konkrétních děl. Proto i způsob využití lidových slovesných tradic jednotlivými ilyrskými básníky byl rozdílný a rozdílné byly i konkrétní umělecké výsledky, jež v poezii ilyristu vzešly z této symbiózy obou slovesností.

Konečně možno nastínit alespoň v základním obryse otázku slovanství, které bylo jednou ze základních složek ilyrské ideologie. Někteří badatelé chápou slovanství dokonce jako určující rys celého hnutí, jako ideovou dominantu ilyristu, spatřující v něm nejednou přímo specifičnost charvátského romantismu předbřeznové doby.⁹

Není sporu o tom, že slovanská složka obrozené ideologie byla u Charvátů neobyčejně silná a nápadně výrazná; byla o to silnější a výraznější, oč slabší a nejistější byly pozice charvátského národního hnutí ve srovnání se soudobým národním hnutím ostatních Slovanů; oč pomaleji a svízelněji postupoval v nepříznivých historických podmínkách slovanského Balkánu proces formování novodobého charvátského národa. Ale i v samotném obrozeném programu ilyristu bylo se slovanstvím významně počítáno:

⁷ O mezinárodním ohlasu jihoslovanské lidové slovesnosti v době předbřeznové srov. nejnověji předmluvu Otona Berkopce k antologii *Jugoslávské zpěvy*. Sborník lidové epiky jižních Slovanů. Přeložili František Halas, Vilém Závada a Oton Berkopce, Praha 1958, str. 7–22.

⁸ Srov. např. Pucićovu báseň *Narodna pjevačica* (1844), oslavnou báseň Mirka Bogoviće *Narodne pjesme* ze sbírky *Domorođi glasi* (1848), verše Ognj. Utješenić-Ostrožinského v knize *Vila Ostrožinska*.

⁹ Tak je tomu např. i v novější studii Krešimira Georgijeviče *Romantizam kod Hrvata* (Vremensko trajanje-glavne črte), Letopis Matice srpske 134, knj. 382, sv. 4, Novi Sad 1958, str. 295–314.

ideologové ilyrismu dávali tomuto programu hned od počátku uvědoměle a promyšleně slovanskou základnu. Bylo to ostatně zcela pochopitelné vzhledem k národně sjednocovacím intencím celého hnutí, které směřovaly zpočátku k co nejširšímu mezislovanskému dosahu: v Gajově koncepci tzv. Velké Ilyrie nechyběli dokonce ani Bulhaři.

Takovýto maximalistický program se však už rozcházel s objektivními zákonitostmi ekonomicko-sociálního vývoje na slovanském jihu a byl v rozporu i s historicky svébytnými tradicemi jednotlivých jihoslovanských národností. Proces rozvíjejícího se kapitalismu vedl tu naopak ke vzniku několika samostatných národů: srbského, charvátského, slovinského — a ovšem také bulharského. Každý z nich měl také svoji národní literaturu, rozvíjející se v duchu svébytných kulturních tradic. Proto se z původních záměrů mohlo nakonec uskutečnit jenom sjednocení Charvátů. Slovinci přijali pouze ilyrský pravopis, tzv. gajici. Srbové se pak sblížili s Charvátý alespoň jazykově na základě společného štokavského východiska. Bulhaři zůstali zcela stranou. Pozdější historický vývoj na slovanském jihu sice ukázal, že politická a státní jednota Jihoslovanů byla možná, ba přímo nutná, že se však mohla uskutečnit na zcela jiných principech, než jak to předpokládali a jak o to programově usilovali ideologové ilyrismu: nikoli jako výraz snah charvátské buržoazie po hegemonii nad ostatními jihoslovanskými národnostmi a za cenu potlačení jejich svébytnosti, ale při plném respektování národní individuálnosti a na platformě vzájemného zrovnoprávnění.

Pro starší práce o ilyrismu byla příznačná tendence uvádět tuto slovanskou orientaci Ilyrů v příčinnou souvislost s jinoslavanskými vlivy, zejména s působením Kollárovým, kterému byla připisována úloha div ne iniciátora celého hnutí.¹⁰ Takový vlivologický výklad však nebyl práv ani ilyrismu ani Kollárovi; zkrusoval historickou skutečnost neméně než někdejší tvrzení Bartoloměje Kopitara, který ve svém protiilyrsky vyhrčeném spise z roku 1839 uvedl Kollára na prvním místě mezi „magistry“ Gajova „bludného“ učení.¹¹ Je však zřejmé, že slovanství, o něž se Ilyrové opírali ve své ideologii, mělo především silné kořeny domácí. Charvátský literární historik Milivoj Šrepeľj poukázal před lety na skutečnost, že tzv. slovanská idea žila v charvátské literatuře téměř od samých jejich počátků a že patrně žádný jiný slovanský národ neměl v minulosti tolik básníků a prozaiků, kteří byli zanícenými hlasateli slovanské myšlenky, jako právě Charvati.¹² Studie Murkovy, Šišićovy, Fancevovy a Kambolovy se pak pokusily vysledovat vývoj a proměny slovanské myšlenky u Charvátů v průběhu 16. století až 18. století a ukázat, jak tyto

¹⁰ Srov. Platon Kulakovskij, *Ilirizm*, Izsledovanja po istorii chorvatskoj literatury perioda vrozozhdenija, Varšava 1894; Djuro Surmin, *Hrvatski preporod I* (od g. 1790 do g. 1836), *II* (od g. 1836 do g. 1843), Zagreb 1903—1904; Jakša Hercég, *Ilirizam*, Beograd 1935; Marjan Zdiechowski, *Ođozenie Chorwacj w wieku 19. Iliryzm*. Stanko Vraz, Ivan Mažuranić, Piotr Preradović, Krakow 1902.

¹¹ Srov. B. Kopitar, *Hesyehii Glossographi discipulus...*, Viedeň 1839, str. 59—61.

¹² Srov. Milivoj Šrepeľj, *Jan Kollár i Hrvati*, in: *Jan Kollár 1793 až 1852*. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery“. Na oslavu jeho stoletých narozenin redakcí Františka Pastrnka vydaly Český akademický spolek ve Vídni a Slovenský akademický spolek Tatran vo Viedni. Viedeň 1893, str. 252—262.

četné projevy slovanství vústily posléze v obrozenskou ideologii ilyrismu.¹³ Tyto zajisté cenné výsledky badatelského úsilí je však nutno prohloubit důslednějším a soustavnějším zřetelem k hospodářsko-spoolečenské podmínečnosti a politické úkonnosti zkoumaných faktů; pak teprve se plně ukáže, jak všechny tyto projevy slovanské myšlenky z doby před obrozením, konkretizované v řadě ilyrsko-slovanských koncepcí, teorií a programů, nabývaly v různých společenských podmínkách a podle konkrétní historické situace i různého třídního smyslu a politického dosahu; ukáže se, jak vědomí jihoslovanské sounáležitosti a jazykového příbuzenství, žijící v širokých lidových vrstvách, sloužilo na jedné straně jako ideová zbraň v jejich dvoj-jediném zápase proti národnostnímu útisku a feudálnímu vykořisťování, na druhé straně pak bylo tohoto slovanského citění a povědomí zneužíváno pro mocensko-politické zájmy vykořisťovatelských tříd — jednou pro zájmy římské církve, jindy pro Benátskou republiku, nejčastěji však ve službách habsburské monarchie a jejich státoprávních nároků. Taková byla objektivně historická platnost austroilyrské koncepce R a t j a k o v y, anti-koncepce L u c i ć o v y, stranici naopak Benátské republice, a koneckonců i V i t e z o v i ć o v y, jakkoli u Vitezoviće byla tato koncepce motivována především snahou čelit hrozbě turecké expanze, před níž viděl autor spisu *Croatia rediviva* jediné reálné útočiště v rakouském soustátí.¹⁴ Tuto společenskopolitickou a třídní dichotomii slovanské myšlenky u Charvátů můžeme pak sledovat i v samé problematice ilyrismu: i zde jsme svědky toho, jak vedle zlidovělého povědomí jihoslovanské i širší slovanské sounáležitosti, nejednou přímo s názvuky sociálně revolučními, dostává se slovanská myšlenka příčiněním oficiálních reprezentantů hnutí stále více do područí mocenské politiky vídeňské vlády, což se pak plně projevilo v událostech let 1848—1849.¹⁵

Zkoumáme-li vlastní přínos 18. století k dějinám slovanské myšlenky u Charvátů, nenajdeme v něm tak výrazné projevy jako v obdobích předcházejících. Charvátská slovanovědná produkce 18. století nemůže se srovnávat ani rozsahem ani významem s tím, co přineslo 16. a 17. století ve spisech Vinka Pribojeviće (*De origine succesibusque Slavorum*), Jiřího R a t k a j e (*Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*), Mavra Orbiniho (*Il regno degli Slavi*), zejména však ve spisech Križanovićových a Vitezovićových. Slovanská myšlenka se tehdy neprojevila ani básnicky tak proslulými výtvary, jako byl např. Gundulićův *Osman* z první poloviny 17. století, anebo dramatické pokusy Palmotićovy z doby jen o něco pozdější, ať už ideové i umělecké zaměření a poslání těchto děl bylo jakkoli problematické. Na druhé straně však právě v 18. století se tiskly a vydávaly poprvé mnohé spisy (např. Vitezovićovy),

¹³ Srov. Matija Murko, *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben des Südslaven*, Prag und Heidelberg 1927; Ferdo Šišić, *Vznik a obecná charakteristika ilyrského hnutí*, Čs.-jihoslovanská revue 6, 1936, str. 125—136; Franjo Fancev, *Ilustrvo u hrvatskom preporodu*, Ljetopis JAZU, Zagreb 1936, str. 130—157; Mihovil Kambol, *Poviest hrvatske književnosti do narodnog Preporoda*, Zagreb 1945.

¹⁴ Srov. Frank Wollman, *Některé projevy sounáležitosti a součinnosti slovanské humanisticko-barokního rázu*, Slavia 26, 1957, str. 115—168.

¹⁵ Srov. Antun Barac, *Književnost ilirizma*, Zagreb 1954, str. 86—87.

kteří až dotud zůstávaly v rukopise, a teprve tím byly vlastně vytvářeny reálné předpoklady pro jejich širší publicitu a společenský dosah.

Snad právě tento ubytek výrazně slovanských projevů v době, která bezprostředně předcházela vlastní manifestaci ilyrismu, byl jednou z hlavních příčin, proč se pak shledávaly podněty k jeho vzniku mimo domácí prostředí charvátské, jak tomu bylo u pozitivistických vykladačů ilyrského hnutí, např. u Šurmina.¹⁶ A tak je vlastně i z hlediska vývoje slovanské myšlenky v 18. století nejzávažnějším dílem Kačićova Pesmarica, podobně jako měla mimořádný dosah pro vznik ilyrského hnutí a písemnictví už svou stránkou jazykovou i svým těsným sepětím s tradicemi folklórními. Přes tu nebo onu pseudovědeckou smyšlenku, která prozrazuje její poplatnost starším tradicím humanisticko-barokního spisování, je Kačićův *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1756) nejpozoruhodnějším výsledkem zlidovělého povědomí jihoslovanské sounáležitosti, výrazem potřeby a touhy slovanského lidu na Balkáně sjednotit se a osvobodit.¹⁷

2

K tomu, aby genese ilyrismu a jeho další vývoj byly osvětleny co neadekvátněji a po všech stránkách, je ovšem třeba doplnit výklady o jeho vnitřních předpokladech v domácí tradici i studiem cizích vlivů a stanovit jejich podíl v literárním i společenském procesu doby předbřeznové. Také k této srovnávací problematice je však nutno přistupovat z jiných ideových a metodologických pozic, než jak se dalo doposud: bez vlivologických premis a předpojatostí. Právě že je nutno přistoupit k ní až tehdy, když byl předchozími výklady získán spolehlivý obraz domácí situace, ze které pak vyplývá i potřeba nebo nutnost recipovat cizí podněty. Neboť i v případě ilyrismu je zřejmé, že zahraniční vlivy, ať západoevropské, ať jinოსlovanské, nebyly činitelem iniciativním; že samy o sobě by nebyly nikdy s to vyvolat v život obrozený proces takového dosahu a významu, jako byl právě ilyrismus. Aby mohly působit, bylo nejprve zapotřebí příznivých podmínek a prostředí uzpůsobeného k recepci. Půjde tedy o to, vystihnout (byť i jen ve stručném nástinu) tento složitý proces přisvojování a modifikování cizích podnětů v ilyrském kontextu — podnětů, které se uplatnily jednou s souladu s jeho vlastním vývojovým směřováním, jindy zas v protikladné jednotě s ním.

V důsledku celkové zaostalosti ekonomicko-sociálního vývoje v Charvátsku, které bylo součástí uherských zemí habsburské monarchie, probíhal tam obrozený proces až do poloviny 30. let 19. století jen velmi pomalu, a ve svých výsledcích jazykově literárních opožďoval se do té doby jak za současným obrozením českým, tak do značné míry a srbským a slovinským. Slabému rozvoji obrozeného procesu odpovídal i stupeň národní uvědomění u Charvátů. Ve 30. letech, kdy k nim začaly pronikat myšlenky o velikosti Slovanstva i program slovanské literární vzájemnosti, stáli charvátská buditelé před nutností vytvářet teprve jazykové a literární

¹⁶ Srov. Djuro Šurmin, *Hrvatski preporod I—II*, Zagreb 1903—1904.

¹⁷ Srov. Frank Wollman, *Lidová slovesnost v jazykové literárním obrození Slovanů*, str. 580 a násl.

předpoklady vlastní obrozenské činnosti, kdežto v Čechách, zčásti pak i ve Slovinsku a v obou prostředích srbských bylo těchto výsledků — vzhledem k příznivějším podmínkám historického vývoje — v různé míře dosaženo už úsilím předchozích buditelských generací. Za těchto okolností, kdy charvátské národní hnutí bylo stále ještě v samých počátcích, kdy se obrozenská činnost teprve začínala rozvíjet na širší lidové základně a kdy za počátečního nadšení mladých Ilyrů byl jejich národné buditelský program jen málo vyhraněný a málo konkrétní, stávala se slovanská myšlenka významnou složkou v ideologii ilyrského hnutí. Slovanský patos Kollárovy poezie a jeho program literární vzájemnosti slovanské vycházely vstříc potřebám charvátského obrození v dané etapě jeho vývoje. Jestliže představa početní velikosti sjednocených Slovanů i jejich vzneseného poslání v dějinách lidstva pomáhala ilyrským buditelům překonávat pocit vlastní národní slabosti a posilovala jejich národní uvědomění i sebevědomí v době, kdy pozice ilyristu byly ještě dosti nejisté, pak program slovanské vzájemnosti, počítající s jediným jihoslovanským „kmenem“ a „jazykem“, ospravedlňoval zase unifikační snahy Ilyrů.

V opožděných poměrech charvátských působila tak slovanská myšlenka (především v kollárovsém pojetí) i nadále jen svými kladnými stránkami, podržujíc si pro Ilyry především svůj vlastenecky výchovný a národné mobilizující význam, kdežto v ostatních vývojově vyspělejších prostředích slovanských, začínala už v té době ztrácet na své aktuální naléhavosti a přesvědčivosti. V souvislosti s novými problémy a úkoly, které s sebou přinášelo pokročilejší stadium obrozenského procesu, začínala se tam totiž stále více vyjevovat některá úskalí kollárovsy chápaného slovanství, jeho iluzorní, nereálné rysy. A zatímco např. v Čechách nebo ve Slovinsku docházelo nadto ke krizi slovanské myšlenky, vyvolané polským listopadovým povstáním, mezi Ilyry bylo Kollárovo dílo schopno udržovat původní slovanskou orientaci buditelské práce bez vážnějších trhlin i po roce 1830.

Nejiná byla situace i z hlediska vlastního vývoje literárního. Kdežto v Čechách a ve Slovinsku se už v polovině třicátých let 19. století začaly objevovat ojedinělé pokusy (Prešeren, Mácha) zachytit v poezii subjektivní situaci člověka vystaveného soudobým společenským protikladům, básnická produkce Ilyrů, která se začínala v té době teprve úspěšněji rozvíjet, byla ještě cele soustředěna k tvorbě národné mobilizující, buditelské a výchovné.

Avšak i ve vývoji charvátského obrození musela dříve nebo později nastat situace, která si vynutila kritičtější poměr k slovanské myšlence. Stalo se tak tehdy, jakmile namísto programu jen jazykově literárního nastoupily konkrétní cíle politické. A vskutku se i mezi Ilyry objevili kritikové slovanské vzájemnosti v kollárovsém duchu. Jejich řadu započal sám Gaj svým proslulým výrokem o tom, že Kollár je sice jako básník veliký, jako historik však malý a jako politik nejmenší. Zde se ovšem mohly uplatnit i osobní motivy a důvody Gajovy spolu s jeho vystupňovanou kritičností vůči ostatním lidem. K zásadní a pronikavé revizi kollárovsy chápaného slovanství pak došlo teprve v souvislosti se Štúrovou odlukou, kterou většina Ilyrů (s výjimkou taktizujícího Gaje, kolísajícího Vraze a zásadního odpůrce odluky Vebra-Tkalčevíce) přijímala se souhlasem, sympatiemi a nadšením. Tato revize slovanství (podobně jako u samotných Slováků)

neznamenala však ještě úplný názorový rozchod s Kollárem, jak ukázal průběh diskuse v ilyrském i slovenském tisku v letech 1845–1848.

V těchto sporech, které se dotýkaly nejzávažnějších, nejnaléhavějších otázek obrozujících se slovanských národů, ve sporech, v nichž se řešil poměr jednotlivých národností slovanských k Slovanstvu jako celku, nemohl být opomenut ani básník Slávy dcery a tvůrce vzájemnostního programu. Kollárovy authority se však dovolávali na podporu vlastních názorů vyslovení ideoví protichůdci — jedna i druhá strana. Je neobyčejně poučné sledovat, jak se tyto názory o slovanství uplatňovaly v historické praxi: v konkrétní problematice národnostních vztahů mezislovanských, jak se ve čtyřicátých letech 19. století utvářely soužitím Čechů, Slováků, Charvátů, Slovinců a uherských Srbů, žijících rovněž v habsburské monarchii. Rozbor těchto polemik totiž ukazuje, že výklad slovanství včetně Kollárova učení nebyl v té době už docela jednoznačný; že sloužil nejednou cílům přímo protichůdným.

Jestliže konzervativní Charvát Veber-Tkalčevič stál ještě na stanovisku tradičně chápané slovanské jednoty v kollárovském duchu, u jeho odpůrců (Štúra, Hurbana, Price-Pleševičkého, popřípadě i Zechentera), kteří se rovněž dovolávali Kollára, bylo už možno pozorovat, jak značně se jejich chápání slovanské otázky vzdálilo od svého původního východiska. Citace dvojverší ze Slávy dcery (*Cesty mohou být rozličné, jenom vůli nějme všichni rovnou*), která se objevila jak v článku Bogoslava Šulka, tak jako motto k básni Mirka Bogoviće, konečně pak i v apologetickém článku Hodžově, určenému českým čtenářům i domácím odpůrcům Štúrovy reformy, svědčí sice o tom, že básník *Slávy dcery* a iniciátor vzájemnostního programu zůstával nadále i pro záhřebské Ilyry i pro samy Slováky vlivnou autoritou, zároveň však ukazují, že vzhledem k souvislosti, v jaké ho oba Charváti (Šulek, Bogoviće) i Slovák Hodža citují, došlo u nich už k určitému ideologickému přehodnocení původního smyslu Kollárových veršů. Neboť všichni tři citují Kollára proto, aby ospravedlnili Štúrovo počínání, jeho snahu o národní emancipaci Slováků a kodifikaci spisovné slovenštiny; aby dokázali, že Štúrův historicky oprávněný krok se nezpronevěřoval myšlence slovanství, slovanské solidarity a vzájemnosti.

Myšlenky a názory, které se ozvaly v polemikách o oprávněnost Štúrových emancipačních snah jak ze strany Slováků, tak od jejich ilyrských přívrženců na slovanském jihu, nebyly nové. V podstatě týmiž argumenty hájil už o několik let dříve Slovinec Prešeren v korespondenci se slovinským stoupencem ilyristu Vrazem své rozhodnutí pokračovat i za nepříznivých podmínek v práci na slovinském obrození, na povznesení slovinského jazyka a literatury. „*Ilyr je jako abstrakce, něco mrtvého, chladného*“, napsal později i Štúr. „*Jediné živé společenství je Slovanstvo, ne Ilyrstvo; budíž každý Slovan ve svém zvláštním kmeni.*“¹⁸

Názory, k nimž v rozmezí pěti šesti let tak nebo onak dospívali Slovinec Prešeren (nejdříve a nejdůsledněji), Slovák Štúr a Čech Havlíček (v článku *Slovan a Čech* z roku 1846, který je jakýmsi účtováním s tradičním chápáním Slovanstva), svědčí o tom, že přibližně v polovině čtyřicátých

¹⁸ Srov. *Listy Ludovíta Štúra I (1834–1843)*. Pre tlač pripravil a poznámky napísal Jozef Ambur u š, Bratislava 1954, str. 343 (list 146).

let 19. století se už dovršoval proces konstituování novodobých (buržoazních) národů slovanských, žijících v rakouské monarchii; že představa moderního národa pronikla definitivně do vědomí reálně smýšlejících Slovanů. A třebaže se tehdy ani později docela neopustil širší zřetel slovanský v národně buditeckém programu i obrozenské činnosti, původní koncepce slovanské vzájemnosti, vycházející z příznačného, dobově podmíněného předpokladu jediného slovanského národa i jazyka a počítající ve svém vzájemnostním programu jen se čtyřmi hlavnějšími kmeny a nářečímí, ztratila už na své aktuálnosti a přitažlivosti. Namísto romanticky idealizované a uměle udržované „Všeslávie“ nastoupila konkrétní historická skutečnost jednotlivých slovanských národů.

3

Třebaže ilyrské hnutí vzešlo především z potřeb formujícího se národa charvátského a těmto potřebám také sloužilo, jeho konečným cílem mělo být sjednocení všech Jihoslovanů: nejprve jazykově literární a kulturní, později též politické a státní.

V duchu tohoto programu a ve shodě se svými jednotlivými intencemi organizovali Ilyrové i mnohostrannou činnost kulturně politickou a rozvíjeli vlastní tvorbu. V kulturně politické praxi se soustřeďovali na několik základních úkolů. Šířili znalost starší literatury dubrovnicko-dalmatské; její významné představitele (Gunduliće, Palmotiće, Kačiće-Miošiće) považovali za své literární předchůdce a přímo vzory pro ilyrské písemnictví. Upozorňovali dále na krásu, bohatství a rozmanitost jihoslovanské lidové slovesnosti, vzniklé na štokavském nářečním základě. Tím se shodovali s obrozeneckým programem Karadžićovým. Konečně poukazovali k příkladu soudobých literatur slovanských, zejména obrozenské literatury české, polské a ruské.¹⁹

Neuzavírali se však ani podnětům z ostatních literatur evropských — od antiky až po soudobý romantismus — pokud jim mohly nějak dopomoci k uskutečnění generálního záměru: k vytvoření literatury, která by se stala jedním z nejučinnějších prostředků v boji za národní sjednocení a osvobození; literatury probouzející vlastenecké uvědomění širokých lidových vrstev a sloužící jejich kulturnímu i osvětovému povznesení; literatury národní duchem, posláním i výrazem.

Požadavek národního rázu ilyrské literatury zdůrazňovali její představitelé v četných publicistických statích přímo programově. Národnost jako princip i kritérium veškeré literární tvorby ilyrského období byla vůdčí myšlenkou v řadě statí Stanka Vraze, hlásila se v člancích Gajových, Pucićových, Šulkových i Vukotinovičových. Hlavní zdroj a záruka tohoto národního rázu spatřovali Ilyrové téměř shodně v odkazu a příkladu lidové slovesnosti: „*Ondje vidimo osobiti duh poezije, koju nijedan drugi narod nema,*“ napsal Ljudevit Vukotinović. „*Ako hoćemo da se literatura naša*

¹⁹ Srov. Jan Wierzbicki, *Književnost ilirizma u odnosu prema zapadnoslavenskim književnostima*, in: *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima od narodnog preporoda k našim danima*. Red. A. Flaker a K. Pranjić, Zagreb 1970, str. 121–133.

u druge literature ne izgubi, i da joj slavenski značaj ne izgine, dužni smo učiti se narodne pjesme, iz njih duh i formu osvojiti."²⁰

Tento požadavek určoval i vztah ilyrských spisovatelů k zahraničním literaturám, slovanským i neslovanským, jim se řídil výběr recipovaných hodnot v charvátské literatuře jako celku i u jednotlivých Ilýrů individuálně.

Ilýrstí básníci tvořili svá díla v době, kdy se v evropském literárním vývoji stále více prosazovala tvorba romantická. S tímto soudobým literárním impulsem bylo nutno se vyrovnat, osvojit si jeho výboje, neměla-li charvátská literatura i nadále setrvávat v dosavadním provincialismu a izolaci. A tak ilyrské básnictví, třebaže má všechny rysy obrozené literatury, těsně spjaté s bojem za národní osvobození, využívá zároveň tvůrčího příkladu soudobé evropské romantiky, slovanské i neslovanské, pokud tato romantická literární tvorba nebyla v rozporu se základní ideovou orientací ilyrského hnutí. Tak spolu s Janem Kollárem, který byl v dobových polemikách nazýván magistrem „Gajova učení“, jsou ilyrskými básníky čtení i následování Byrona a Hugo, k nimž se ve čtyřicátých letech přiřazuje i Heine.²¹ Stejně oblíben jako básník *Slávy dcery* těšil se u ilyrských básníků i Mickiewicz (jmenovitě u Stanka Vraze, Meda Puciće a u Preradoviće), bez ohledu na to, že byl Kollárem odsouzen jako zatvrzelý „nevzájemník“ do slovanského pekla.²² Puškin, kterého podle slov Kollárových rovněž příliš nenadchl génius vzájemnosti, byl ilyrskými básníky vyzvedáván přímo jako vzor spisovatele národního duchem i výrazem. Šlo tedy vesměs o básníky a jejich poezii, které Kollár neporozuměl a kterou nejdnou přímo zavrhoval, jak patrně z jeho značně jednostranného názoru na byronismus.

Tento zájem o zjevy zdánlivě protichůdné, jakož i aktivní recepce jejich básnické tvorby nebyly rozhodně projevem názorové nedůslednosti, ani svědectvím bezzásadového eklekticismu ze strany Ilýrů. Zájem o tu i onu tvorbu byl pochopitelný, opodstatněný, a ve většině případů přinesl pozitivní výsledky ve vlastní básnické produkci ilyristu. V obojím případě totiž docházelo většinou k uvážlivému výběru recipovaných hodnot, ať ideových, ať slovesně uměleckých; k výběru, který byl určován aktuálními potřebami charvátské obrozené literatury. Byl-li Kollár blízký většině ilyrských básníků svým obecným ideovým postojem, svým pojetím slovanství a vlastenectví, neznamenalo to ještě, že se s ním vždycky sdíleli i o problematice stránky jeho básnického díla: o jeho programovou a ostentativní apolitičnost, o jeho zálibu v antikvářské učenosti, o jeho nezájem nebo neschopnost navázat ve vlastní básnické praxi na odkaz a příklad lidové poezie, zejména na její poetiku. A jestliže se hlásili k poezii romantických básníků, spřízněni s nimi už samým generačním postavením, nebránilo jim to v kritickém, někdy přímo odmítavém stanovisku k některým

²⁰ Srov. Ljudevit Vukotinić, *Tri stvari knjiženstva — ukus, slog, kritika*, Kolo 3, 1843, str. 133.

²¹ Srov. Mira Gavrin, *Pjesništvo narodnog preporoda u odnosu na njemačko i austrijsko pjesništvo*, in: *Hrvatska književnost...*, str. 51—119.

²² O Mickiewiczově vlivu v poezii ilyristu i v básnické tvorbě jednotlivých jejích představitelů srov. Karel Krejčí, *Mickiewicz v literaturách západních a jižních Slovanů*, *Slavia* 25, 1956, str. 1—17.

extrémním rysům západoevropské romantiky, jako byl např. kult vystupňovaného individualismu., subjektivistická exaltace, pocit životní únavy, přesycenosti a melancholie, záliba v exotičnosti a fantastice, světobol, bolestinství a rozervanectví. Nebylo to ostatně ani možné u literatury, která vzešla z boje malého, utlačovaného, nestátního národa za samu existenci; literatury, jejímž posláním bylo kulturní a osvětové povznesení širokých lidových vrstev. Jestliže se např. Byron a v jeho duchu i jiní romantikové utíkali do orientálního exotismu, ilyrským básníkům se tato exotika a orient bolestně zkonkretizovaly v staletém boji jihoslovanského lidu proti turecké nadvládě.

Romantická poezie byla pro Ilyry jedním ze zdrojů nové emocionality, nové lyričnosti a obraznosti, jež odpovídaly jejich životním pocitu i způsobu básnického vyjadřování mnohem lépe než např. básnická metoda Kollárova, svou vnitřní organizací klasicistická; tím spíše, že v případě romantiků šlo zároveň o básníky, kteří jako Byron nebo Hugo byli i neohroženými bojovníky za svobodu národů a společenský pokrok. Tak si lze vysvětlit kladné hodnocení Byrona, jak se s ním setkáváme např. v jubilejní poznámce Demetrově nebo ve stati Stanka Vraze, který byl jinak důsledným obhájcem a propagátorem národní svébytnosti a původnosti ilyrské literatury. Stopy Byronova vlivu, přímého i mezislovansky zprostředkovaného (nejčastěji tvorbou Puškinovou nebo Mickiewiczovou), najdou se pak zejména u Mažuraniće (v krátkém eposu *Smrt Smail-agy Čengiće*), u Demetra (Grobničko polje), v lyrice Vrazově, Preradovićově a Kukuljevićově.²³

Zpolitizování ilyrského hnutí, k němuž došlo od poloviny čtyřicátých let 19. století, jakož i přesun těžiška národně osvobozovacího zápasu na boj se vzrůstající maďarizací, vnášely do ilyrské poezie nové, bojovnější tóny. Jestliže vlasteneckou lyriku reprezentovaly v počátcích ilyrismu především tzv. budnice nebo davorije, básně, které při veškerém zápalu a upřímně citěném patriotismu byly často jen málo konkrétní a jejichž povrchní rétorika vyvolávala nejednou i oprávněné kritické námitky, pak vlastenecká poezie druhé poloviny čtyřicátých let 19. století se naopak vyznačovala nebývalou konkrétností, politickým ostřím, bojovností, někdy přímo sociálně revolučního názvu a dosahu. Nescházely ovšem ani v té době básně. jejichž autoři spojovali ilyrské vlastenectví a slovanství s dynamickým patriotismem a lojalitou vůči panovníkovi a monarchii: např. báseň Topalovićova, oslavující dvouhlavého orla, který pod svými křídly chrání probouzející se národy slovanské; nebo verše Stoosovy a Ivana Trnského, ve kterých se myšlenka slovanské vzájemnosti pojila s chvalozpěvem na státnickou moudrost a dobrotu habsburského monarchy.

Avšak vlastní tvorbu let čtyřicátých představovaly nejmýrazněji básně Kukuljevićovy, Bogovićovy, satira a epigramatika Vrazova, slavné epos Mažuranićovo. Na Kukuljevićových *Slovankách* je snad nejlépe patrné, jak

²³ Srov. Antun Barac, *Književnost ilirizma*, Zagreb 1954, str. 220, 249, 285, 294. — Puškinův vliv na ilyrskou literaturu vyšetřil v několika studiích Josip Badalić; srov. *Puškin v chorvatskoj literaturi*, Slavjanskaja filologija, Sbornik statej II, Moskva 1958, str. 316—354; *Ruski pisci u književnosti hrvatskog preporoda*, Hrvatsko kolo 1946, Zagreb, str. 330—376; *Russkije pisateli v literaturi chorvatskogo vrozozdenija*, Slavia 18, 1947—1948, str. 316—342.

nejeden z ilyrských básníků dospíval od slovanství apolitického a pouze literárního k pojetí výrazně politickému a revolučně bojovnému. Tyto a jiné verše i méně známých básníků (např. S. Hrziće, Stevana Frušiće, M. Stojanoviće aj.) vytvářely básnický pendant politicky bojovné publicistiky z časopisu *Slavenski jug*, orgánu charvátské levice; také v ní se stále více ozývaly hlasy proti prázdňím patriotickým tirádám a národní svobodě, proti hluchnému „hejslovanění“ (*slavenstvovanje*) a zdůrazňoval se požadavek skutečné národní svobody v souvislosti s celkovou demokratizací národního života a s protifeudálním bojem.

Tolik tedy o slovanském kontextu ilyrské poezie. Formovala se v době, kdy pod vlivem romantických teorií obrozeneckých o jednotě „*mnohokmenného národa slavského*“ nebyl jinოსlovanský podnět a příklad pocitován jako něco cizího, ale naopak jako něco rodově blízkého, téměř vlastního. Vyjádřil to mj. sám Kollár, když napsal: „*Co slavského jest kdekoli, to jest naše.*“

SLAWISCHE QUELLE DES ILLYRISMUS

Betrachtet man den Illyrismus als ein vor allem literarisches Problem, so heisst es, sich auf drei Grundfragen zu konzentrieren: auf die der Bildung einer einheitlichen allen Kroaten gemeinsamen Schriftsprache und Rechtschreibung; ferner auf die der Entstehung einer gesamt-kroatischen Nationalliteratur in dieser Sprache, einer Literatur, die an die mündliche Volksüberlieferung anknüpft; und schliesslich auf die Frage des Slawentums, das eine der Grundkomponenten der illyrischen Ideologie bildete.

Der Aufklärungsprozess bei den Kroaten wurde in hohem Masse dadurch bestimmt, dass das Feudalerbe hier in einer bedeutenden territorialen und politischen Zersplitterung einzelner Gebiete zutage trat: der Ragusaer Republik, des übrigen Dalmatien, Slawoniens und Zivil Kroatiens; jedes dieser Gebiete gehörte zu einer andern Sphäre des politischen und Machteinflusses. Diese Tatsache wirkte sich ungünstig aus — nicht nur allein, was den Gestaltungsprozess des neuzeitlichen kroatischen Volkes anbelangt, indem sie u. a. auch den bedeutsamen Faktor der Bildung eines gemeinsamen nationalen Marktes komplizierte, sondern auch, was die Entstehung der kroatischen Literatur betrifft, die einen gesamt-nationalen Charakter und Wirkungsbereich aufweisen sollte.

Die Erläuterung über die Genesis des Illyrismus aus heimischen Quellen und Voraussetzungen sind freilich durch das Studium fremder, inbegriffen slawischer Einflüsse zu ergänzen, wobei auch deren Anteil am literarischen und gesellschaftlichen Prozess der Vormärz festgesetzt werden muss.